

ezek megbeszélése, kicserélése rendkívül növelheti a Jézus által olyannyira kívánt lelki egységet (Jn 17,21; Mt 18,20).

* * *

„Amint az eső és a hó lehull az égből és nem tér oda vissza, hanem megöntözi a földet, és termővé, gyümölcsözővé teszi . . . éppen úgy lesz szavammal is, amely ajkamról fakad. Nem tér vissza hozzám eredménytelenül, hanem végbeviszi akaratomat, és eléri, amiért küldtem” — mondja az Úr Izaiás próféta által (Iz 55,10-11). Isten ígéje testet akar öltetni minden keresztényben, hogy isteni termést hozhasson; hogy az Ige valóban megtestesüljön a keresztényekben; hogy Isten élő igéjeként járjanak a világban, és legyenek tanúságtévők létükkel. A lelkivezető nagy feladata, hogy ne zárja el a lelkeket az élő vizek forrásától, hanem vezesse oda őket. Ennek természetes feltétele azonban az, hogy mindenekelőtt maga a lelkivezető élje Isten ígését, hogy ne csak hallgatója és ne csak hirdetője, hanem elsősorban megélője és megvalósítója legyen az ígének.

JEGYZETEK

¹ A témához vö. különösen Ch. Lubich: *La parola di vita*, Roma 1975. (Németül: *Leben aus dem Wort*, München-Zürich-Wien 1975.) ² Vö. a. M. Katolikus Püspöki Kar körlevélét a bűnbocsánat szertartásának bevezetése alkalmával, 5. és 8. p. (Bűnbocsánat és Ol-társizsentség, Bp. 1976, 8—10.) ³ Uo. „Általános tudnivalók” 6. és 7. p., 16, 18. o. ⁴ *Stromatum*, lib. VII. c. 16, PG 9, 539. ⁵ In *Eccl.* 3, 13; CC 72, 278, 195—197. ⁶ *Sermo* 300, 2—3, PL 39, 2319. ⁷ Th. Merton: *Lelkivezetés és elmélkedés*, Eisenstadt 1974, 44. ⁸ *Moralium* lib. VI. 22, PL 75, 741.

Nemeshegyi Péter

AZ ISTEN JÓSÁGÁNAK HITTUDÓSA: ORIGENÉSZ

Origenész és Ágoston: e két férfi kétségtelenül az ókor két legnagyobb keresztény hittudósa. Mindkettőnek hatása óriási. A keresztény hit alapigazságai és a görög filozófia Isten-fogalma közti szintézis, amelyet Origenész dolgozott ki, mind a mai napig a keresztény világnézet alapja; a szentírásmagyarázatról, a lelkiéletéről, az Istennel való egyesülésről, az askétikáról és misztikáról szóló felfogása pedig a keleti egyház közkincsévé vált, és tartósan befolyásolta a keresztény nyugatot is. Ágoston viszont szenvedélyes Isten-keresése, hatalmas megtérési élményből fakadó kegyelemtana, mindent a hitre és szeretetre összpontosító erkölcsstana, egyéniségének varázsa az egész nyugati kereszténység nagymesterévé tette. Origenész is, Ágoston is kijárta az akkori görög-római iskolákat, és járatos a görög műveltségben. Origenész a közép-platonizmus egyik jelentős képviselőjének számít, Ágoston pedig a neoplatonistákért lelkesedik. Mindketten teljes szívükből az Istennek élő keresztények voltak. Origenész böjtölve, imádkozva, egész életében csak a Szentírásban rejtőzködő Isten misztériumát kutatja; Ágoston pedig csak az Istent akarja szeretni, és az

ő kedvéért mindenkinek szolgájává lenni. Egyikük sem érezte magát filozófusnak. Origenész maga így ír: „Sok görög és nem görög állítja, hogy birtokolja az igazságot. De mi azóta, hogy Krisztust az Isten Fiának hisszük, és meggyőződünk arról, hogy tőle kell tanulnunk az igazságot, másoknál igazságot nem keresünk.”¹ Ágoston pedig, miután megtérése után egy ideig a filozófus szerepét játssza, nemsokára teljesen leveti ezt, és nem akar más lenni, mint Krisztus papja, Isten népének szolgája, az Istenien alázas Jézus követője.

De éppen azért, mert Origenész és Ágoston ennyi ponton hasonlít egymásra, nagyon is szembeszökő kettejük különbsége. Origenész 185 körül született az egyiptomi nagyvárosban, Alexandriában; Ágoston 354-ben az északnyugat-afrikai Tagaszte faluban. Ágoston apja pogány volt, és fia se nem szerette, se nem tisztelte. Origenész apja keresztény; mégpedig nemcsak közönséges keresztény, hanem vértanú! Legidősebb fia 17 éves korában éli meg, hogy Laetus alexandriai helytartó apját kivégezteti hitéért. Origenészek tehetősek voltak, de vagyonukat elkobozzák; a serdülő fiúra hárul anyjuk és hat testvére eltartásának gondja. Origenész egész életén át élt lelkében bámulatra méltó példaképként atyja emléke. A jó édesatya, aki hitre, imádságra, tisztességre, az Isten szerinti élet boldogságára neveli fiát; a jó édesatya, aki igazán gyermekei javát akarja, de soha meg nem alkuszik a bűnnel, a rosszal; a jó édesatya, aki az élet adója, őrzője, táplálója. Egész életében olyan akart lenni, amilyen atyja volt: jó, kedves és a gyengéket, fiatalokat, hitükben veszélyeztetett „kicsinyeket” segítő. Nem tud gyűlölni, hazudni, furfangoskodni, titkolózni, félmegoldásokkal megelégedni: ő jó akar lenni, teljesen és megalkuvás nélkül. És amikor az Istenről gondolkodik, akkor is, szinte tudattalanul, atyjának emléke irányítja gondolatait. Origenész Istene a jó Isten, a mindig csak javunkat akaró és ezt a jó akaratot szigorúan és bölcsen megvalósító édesatya.

Ágoston Istene a titokzatos kegyelmi kiválasztás Istene, aki felfoghatatlan irgalmában kiragadja a pusztulásba rohanó emberiségéből azokat, akiket akar. Origenész Istene mindnyájunk Atyja, aki azért teremtette a világot, hogy legyen kivel jót tennie, és minden szabadakarral bíró teremtményt végtelen türelemmel vezetget addig, amíg csak önként el nem veti a gonoszságot, és belefeledkezik az Istenbe.

Egy az Isten

Ágoston „kétszer született” keresztény: hosszú tévelygés után talál rá Istenére. Origenész útja egyenesebb, de az ő életében is volt egy megtérés. Apja halála után nyelvtanár lesz, hogy a családot fenntartsa. De nemsokára sok fiatalember sereglik hozzá, nem azért, hogy nyelvtant, hanem hogy keresztény hitet tanuljon. Még tart az üldözés, és a püspök, Demetriosz meg papjai elbujdostak a városból. A fiatal Origenész a helyszínen van, és hozzá jönnek az igazságkeresők. Tanítványai közül többen vértanúhalált szenvednek. Origenész maga kíséri el őket a vesztőhelyre. Kis híja, hogy őt is meg nem lin-

cseli a felingerült tömeg, el nem fogja a hatóság. Mikor elül az üldözés vihara, Origenész eladja nyelvtankönyveit és irodalmi kincseit, szigorú aszketikus életmódot választ, és kizárólag a keresztény hit tanulmányozására és tanítására szánja minden idejét és erejét. A húszegynéhány éves buzgó fiatal ember ekkor teszi meg azt, amit később nagyon megbánt: szó szerint értelmezve a Máté-evangélium 19. fejezetében (12. vers) lévő jézusi szót, öncsonkítást végez, hogy megszabaduljon a szüzesség elleni kísértésektől. Nem tudjuk pontosan, mi volt e tett háttere, de eltévelyedésében is mutatja a fiatal aszkéta vasakaratát.

211-től Origenész a püspök megbízásából az alexandriai egyház „kateketikus iskolájának” (mai nyelven: hittudományi főiskolájának) vezető tanára lesz. Tudományos munkája óriási méreteket ölt. Ekkor kezd bele hatalmas művébe, az ún. „Hexapla” szerkesztésébe: a Szentírás héber szövegét és görög fordításait hat rovatban állítja össze, hogy így megbízható Szentírás-szövegre tegyen szert. Egymást követik a Szentírás könyveit magyarázó hatalmas kommentárjai (Zsoltárok könyve, Teremtés könyve, János evangéliuma, Ezekiel könyve, Énekek éneke, Lukács és Máté evangéliuma stb.), és a dogmatikai tanulmányok, köztük a nevezetes „De principiis”. Ezeknek a műveknek jórésze sajnos elveszett, vagy csak tökéletlen fordításban maradt ránk, de így is bepillantást engednek hatalmas tudásába és őszinte, keresetlenül egyszerű keresztény lelkületébe.

Az Origenész kortársait foglalkoztató egyik legnagyobb kérdés a jó és rossz problémája volt. A hanyatló római birodalom rendőrségi rémuralma és gazdasági válsága mérhetetlen szenvedéseket rótt az emberekre. Így nagyon is bántotta szívüket az örök kérdés: miért is van annyi rossz a világban? Sokan, perzsa és gnosztikus hatásra, az ún. dualizmusban keresték a megoldást: Két Isten létezik: egy jó és egy gonosz. A gonosz isten teremtette az anyagi világot. Ez a gonosz isten szerepel az ószövetségi Szentírásban, azért van abban annyi szó Isten haragjáról, kegyetlen parancsairól és bosszúállásáról. De van egy jó Isten is: az ismeretlen Isten. Ő küldte a gonosz isten világába fiát, Jézust, hogy az anyagi világ börtönébe zárt lelkeket kivezesse e világból az Atya országába. Számunkra az ilyen dualisztikus felfogás teljesen idegen, de a II-III. századi római birodalomban nagyon sok embernek volt vonzó. A katolikus egyház hivatalos képviselői kezdettől fogva ellenálltak ennek a felfogásnak, de mégis csak tovább terjedt.

Origenész egész gondolatrendszerének célja e felfogás megcáfolása. Nincs két Isten, egy az Isten. Ez az Isten a teremtő és megváltó Isten, az ó- és újszövetség Istene, az igazságos és jóságos Isten. Így ír egyik művében:

A Kivonulás könyvében olvassuk Isten nevét: „Mondá az Úr Mózesnek: Aki Van, — ez a nevem.” Mi, az Egyház tagjai, tudjuk, hogy a jó Isten ejti ki e szavakat, az az Isten, akit Üdvözítőnk, Jézus dicsér, mondván: „Senki sem jó, csak az Isten” (Mk 10,19). A „Jó” tehát azonos a Léttel”. A Jó ellentéte a rossz. A Lét ellentéte a nemlét. A rossz tehát léthiány.²

A Szentírás és a görög filozófia nyomán igyekszik Origenész ezt az Istent Istenhez méltóan felfogni. Ez az egy Isten „van”, „létezik”, ő a legvalóbb valóság. Az Isten örök szellem; anyagi teste, emberi tagjai nincsenek. Az Isten tökéletesen egy, oszthatatlan, nincsenek részei. Halhatatlan az Isten és változatlan. Hatalma mindent átfog, de ő maga nem része a világnak, hanem a világot felülmúló tökéletes Létező.

Ennek az Istennek a legjellemzőbb sajátossága az, hogy jó. Jó az Isten, és ezért nem magányos. Lehetetlen, hogy a jó csak egy pillanatra is megszűnjék jót tenni. Ezért Isten, még mielőtt jóságában e világot teremtette volna, örökké szüli Fiát, az Isteni Igét, Bölcsességet. „Szép dolog” Atyának lenni, mondja Origenész, „ezért az Isten örökkön örökké atya”.³ A Fiú születése természetesen nem anyagi módra történik, hanem úgy, ahogy az értelemből születik az akarás, minden törés, minden szétválás nélkül. Az Atyaisten „jó”, és a Fiú e jóság tökéletes képmása. Az Atyaisten jóság-létének nemcsak egy részét, hanem teljes egészét befogadva létezik. Az Atya, Fiú és Szentlélek lényegénél fogva örökké jó; gondolatuk, akaratuk tökéletesen egy. Ezért, bár a Fiú az Atyaistentől különböző, „egy Isten” az Atyával.

Az isteni gondviselés

Az Atya azért teremtett Igéje által értelemmel és szabadakaratú felruházott lényeket, hogy rájuk pazarolja jóságát. A dualizmussal szemben Origenész hangoztatja, hogy nincsen lényegileg rossz teremtmény. A rosszság a teremtett világban a jó teremtmények szabadakaratának rossz használatából származik. Ha elfordulnak a szeretettől, ha elfelejtenek hálát adni, ha maguknak tulajdonítják kiváltságaikat, létük sorvad (a rossz: léthiány!), boldogságuk elenyészik.

A keresztény tanítás szerint az „ördögök” ilyen, jónak teremtett, de bukott szellemek. Origenész ezt a magyarázatot az értelemmel és akarattal rendelkező valamennyi teremtményre, tehát az emberi lélekre is kiterjeszti. Úgy vélekedik, hogy kezdetben valamennyi teremtmény egyenlő adományokkal felruházott szellem volt; mindnyájan bűnbe estek, és ezért születtek különböző állapotokban, anyagi testben. E ponton tehát a lélek származásáról szóló platóni tan egy elgondolását veszi át, de lényegesen módosítja. Platónnál a lélek testbe börtönzése egy bukás sajnálatos következménye; Origenésznél a lélek testtel való felruházása a jóságos Isten bölcs nevelői szándékainak megvalósítása. Az egész világot egy nagy nevelőintézetként fogja fel, amelyben a bölcs és jóságos Isten Igéje által mindent teremtményt, sok-sok megpróbáltatáson keresztül, arra vezet, hogy önként elforduljanak a rossztól, és önként a jót válasszák, jóvá legyenek. Semmi sem történik véletlenül a világon. Mindent Isten szerető gondviselése irányít. Origenész szerint ez az irányítás nem ér véget az ember halálával. Halálunk után is még sok-sok oktatásra, tisztulásra van szükségünk. De végül is az Isten türelmes és bölcs nevelőmunkája célhoz ér.

Az Isten gyermekei Atyjukra találnak, és „Isten lesz minden mindenben” (1Kor 15,28 — ez Origenész legkedvesebb Szentírás-verse).

Már Origenész élete folyamán egyesek hevesen támadták azt a felfogását, amely szerint az emberi lelkek testbe költözésük előtt már léteztek. Még nagyobb ellenkezést váltott ki az a gondolata — vagy mondjuk inkább: titkos reménye —, hogy végül is az összes értelmes teremtmények, még az ördöggé vált bukott angyalok is megtérnek, és üdvösségre jutnak. Az Egyház később Origenésznek ezeket a gondolatait joggal elvetette. De emiatt nem volna szabad őt eretneknek bélyegezni. Ő maga mindig az Egyházon belül, az apostoli hagyomány alapján akart gondolkodni, és legmerészebb hipotézisei felállításakor is csak az a vágy vezette, hogy a keresztények egy Istenének jóságát mindenki megértesse és elfogadtassa. A teremtő Istent igazságtalansággal, sőt gonoszsággal vádoló eretneknek ellen akart védőfalat építeni. Ha egyes pontokban tévedett is, az Isten jóságáról és az isteni gondviselés végtelen bölcsességéről való meggyőződése ma is a keresztény világnézet legfontosabb pillérének alkotja.

A Szentírásban rejtőzködő Titok

Origenész a Szentírást a Szentlélek sugalmazására írt tévedhetetlen könyvként tiszteli. Ezért az Istenhez méltó „jó Isten” fogalmát igyekezett kiolvasni minden lapjáról. Ez kétségtelenül nem volt könnyű feladat. A mai ember hozzászokott a fejlődés fogalmához, és ezért nem csodálkozik azon, hogy az Ószövetség számos fejezetében foglalt Isten-kép primitív vonásokat mutat. De az ókorban az emberek számára nem volt tudatos a fejlődés fogalma. Ők inkább úgy vélekedtek, hogy mennél régibb valami, annál jobb. Az ősi aranykor álma még nagyon is élénken élt az emberek lelkében. Így hát Origenész nem magyarázhatta az ószövetségi Isten-fogalom tökéletlenségét a fejlődés fogalmával. Inkább arra törekedett, hogy a Szentírás tökéletlen „betűje” mögött mindenütt fölfedezze rejtett és mindig tökéletes értelmét. Szent Pál szerint a zsidók egyiptomi kivonulásakor történt események „előkép”, amely a keresztények okulására íratott meg, hogy megértsék, hogyan kell Krisztus hű tanítványaiként élniük (1Kor 10,1-11). Origenész ezt a gondolatot terjeszti ki az egész Szentírásra. A Jézus tanításából, az újszövetségi Szentírásból és saját Isten-tapasztalatából merített Isten-kép az a „szemüveg”, amelyen keresztül az egész Szentírást olvassa, hogy az örök életre vezető vízforrásokat tárjon fel benne. Origenésznek ilyen módszerrel végzett szövegmagyarázatai a modern szentírástudomány szemében sokszor önkényesnek tűnnek, néha még mosolygásra is késztetnek. Így pl. mikor az ószövetségi szövegek arra biztatják a zsidókat, hogy irtsák ki ellenségeiket, és még kisdedeiket is sziklán zúzzák szét (Zsolt 101,8; 137,9 stb.), ezt így magyarázza: „Természetesen ki kell irtanunk ellenségeinket, vagyis a szívünkbe lopakodó, rosszra csábító gondolatokat. Még kisdedeiket se kíméljük, vagyis az éppen csak szívünkben megszületett gonosz vágyat is azonnal tiporjuk el!”⁴ Ez a magyarázat persze nagyon távol áll

a szöveg eredeti értelmétől. De mennyivel jobb eredménnyel jár az ilyen „szellemi” szentírásmagyarázat egyes középkori tudósok magyarázatánál, akik az ilyen és hasonló ószövetségi szövegeket az eretnekégetés és vallásháború igazolására használták! Ők nem voltak tudatában annak, amit már Origenész jól tudott, hogy ti. az Újszövetségben élénk táruló Jézus lelkülete és alakja a egész Szentírás értelmének kulcsa. Origenész az egész Bibliát az Isten szempontjából nézve egyetlen könyvnek tekinti; millió szaván keresztül csak egyetlen mondanivaló éri fülünket: az Isteni Bölcsesség, amely Jézusban öltött testet, hogy isteni, örök életre vezéreljen. Ő is magáénak vallotta azt az elvet, amelyet Ágoston mondott ki világosan: A Szentírás csak egyet tanít: azt, hogy az Isten mennyire szeret bennünket, és azt, hogy mi hogyan szeressük az Istent meg egymást.

Origenész azért szerette annyira a Szentírást, mert nagyon szerette Jézust. Az ő szemében az egész Szentírás valamennyi szaván keresztül Jézus szól hozzánk. Ő, az egyetlen isteni Ige, szól azok szívéhez, akik befogadják őt. „Ahol sok a beszéd, nem marad el a bűn” — mondja a Példabeszédek könyve (10,19). Origenész ehhez a szöveghez a következő magyarázatot fűzi:

Az Ige, amely kezdetben Istennél volt, nem „sok beszéd”, hanem egyetlen Szó. Ha nem részesülünk ebben az Igében, akkor hiába állítjuk, hogy igazat beszélünk, nincs szavainkban igazság, nincs egység, nincs összhang, nincs kereső odafordulás az egy teljes Egység felé. De ha valaki az igazságot mondja, akkor — még ha hosszú, részletes, kimerítő magyarázatot ad is — beszéde csak egyetlen Szó. A szenteknél nincs „sok beszéd”, mert minden szavuk célja az egyetlen Ige kifejezése. Ezért az evilági emberek sok könyvet írnak, de a Szentírás valamennyi könyve egyetlen egy könyv.⁵

A Szentírás, főleg az ószövetségi Szentírás egyes szövegeinek archaikus, szinte gyermekded egyszerűsége nem csökkenti Origenész csodálatát. A modern entellektüelek főképp a Szentírás egyes szövegeinek gondolatbeli, világnézeti kezdetlegességén ütköznek meg; az ókor entellektüeljeit főképp nyelvtani és stílusbeli gyengesége zavarta. De Origenész számára ez nem nehézség, sőt ellenkezőleg, az Isten jóságának jele.

Amikor mi egy két éves kis gyermekkel beszélgetünk, az ő kedvéért gyerekes szavakat használunk. A gyermek ugyanis nem lenne képes megérteni beszédünket, ha le nem vetnénk felnőtt méltóságunkat, és a gyermek kedvéért nem alkalmazkodnánk a gyereknyelvhez. Így értékeld tehát az Isten eljárását is, amikor az emberiséget tanítja. Nézd csak, amikor mi gyerekekkel beszélgetünk, felnőtt létünkre még a szavakat is megváltoztatjuk. Nem azt mondjuk, hogy „kenyér”, hanem egy gyermekded szót használunk; nem azt mondjuk, hogy „ital”, hanem gyerekek által használt szót ejtünk ki. Még a ruhadarabokat is gyerekes szóval nevezük meg. Amikor így teszünk, helytelen-e eljárásunk? Ha valaki hallgatja egy gyerekekkel folytatott társalgásunkat, vajon azt mondja-e, hogy „ez az öreg elvesztette az eszét. Elfelejtkezett szakálláról, érett koráról”? Szó sincs róla! Inkább helyeselni fogja, hogy a felnőtt, aki gyerekekhez beszél, nem az aggokhoz illő tökéletes beszédmódot használja, hanem gyerekekhez alkalmazkodva gyermekmódra beszél. Már pedig amikor Isten emberekhez beszél, gyermekekhez beszél!

Ahhoz, hogy ebben az első látszatra gyermekded Szentírásban rejlő végtelen isteni Bölcsességet megértsük, szükséges, hogy a testté lett Ige, Jézus

legyen magyarázója. Józsué könyve szerint amikor az izraeliták az ígéret földjére érkeztek, „Józsué felolvasta a törvény minden szavát, szóról szóra a törvénykönyv szerint” (8,34). Az Origenész által használt görög Szentírás Józsué nevét Jézusnak írja. Ez alkalma adott neki a következő magyarázatra:

Hasznos felhívni figyelmezteteket arra, hogy miképpen olvassa fel a mi Urunk Jézus is a törvény könyvét (vagyis az ószövetségi Szentírást) népének. Úgy vélem, hogy amikor nekünk „olvassák fel Mózeset”, az Úr kegyelme eltávolítja szívünkről a „betű” (szerinti értelmezés) fátylát” (2Kor 3,15), és kezdjük megérteni, hogy „a törvény lelki” (Róm 7,14). Ezt a „lelki törvényt” olvassa fel nekünk az Úr Jézus. Ő maga olvassa fel a nép egész közössége előtt. Ő az, aki arra buzdít, hogy ne kövessük a „betűt, amely öl”, hanem „a lelket, amely él” (2Kor 3,6). Jézus azáltal olvassa fel nekünk a törvényt, hogy kinyilvánítja a törvényben rejlő titkos értelmet. Mi ugyanis, akik a katolikus Egyházhoz tartozunk, nem vetjük meg Mózes törvényét. Ellenkezőleg, elfogadjuk. De azzal a feltétellel, hogy Jézus olvassa fel számunkra. Mert csak akkor értjük meg helyesen a törvényt, ha Jézus olvassa fel nekünk, és ha, amint hallgatjuk, magunkévá tesszük az ő gondolatait és érzésvilágát.⁷

Erre csak akkor leszünk képesek, ha Jézust keressük⁸, Jézusra szegezzük szemünket⁹, Jézust szolgáljuk¹⁰, Jézust utánozzuk¹¹, Jézust követjük¹². Jézus, az isteni Ige szól hozzánk a Szentírásban; de ugyanaz a Jézus, Isten Igéje, lakik szívünkben is. Csak az olyan ember érti meg igazán a Szentírást, akinek szívét nem töltik meg a vágyak és szenvedélyek, hanem helyet ad lelkében az Isten Fiának. A Teremtés könyvében van megírva, hogy „a filiszteusok betömtek és földdel megtöltöttek minden kutat, amelyet Izsák atyjának, Ábrahámnak szolgálói ástak . . . De Izsák újra kiásta a kutakat, amelyeket atyjának szolgálói ástak, de a filiszteusok Ábrahám halála után betömtek” (27,15.17). Origenész egyik legszebb homíliáját erről a szövegről mondta. Szavaiban feltárul előttünk egy őszintén Krisztust kereső szentírástudós szíve.

A nép szomjan hal, még akkor is, ha kezében van a Szentírás, hacsak nem jön Izsák és fel nem tárja az Írást. Ez az Izsák kiássa a kutakat és megtanít arra, hogy szívünkben kell keresnünk Istent. Minden ember szívében ott rejtőzködik az élő vizek forrása, ott rejtőzködik az égi dolgok megértésére való képesség, ott rejtőzködik az Isten képmása. A „filiszteusok”, vagyis a gonosz szellemek, ezeket a kutakat tömtek be földdel. De a mi Izsákunk (vagyis Jézus) újra kiásta szívünkben a kutakat; újra élő vizeket fakaszt belőlük. Ha tehát ma figyelemmel hallgatjátok beszédemet. Izsák végbeviszi bennetek művét, megtisztítja szíveteket, megnyitja számatokra a Szentírás titkos értelmét, növeli tudásotokat. Isten Igéje veletek van, bennetek van. Mindegyiketek lelkéből eltávolítja a kutakat megtöltő földet, és élő vizet fakaszt. Az Isten kezdetül fogva képére és hasonlatosságára teremtette az embert. Ezért a te lelked mélyén is kezdetül fogva ott van a megértés forrása, de a víz nem tudott feltörni belőle, mert a filiszteusok betömtek földdel. A mi Izsákunk el tudja távolítani ezt a földet. Kérjük őt, fohászkodjunk hozzá, ássunk vele együtt, harcoljunk a filiszteusokkal, kutasuk a Szentírást. Ássunk oly mélyre, hogy a mi kutainkból fakadó víz bőségesen megítassa valamennyi nyáját.¹³ Ha befogadod az Isten Igéjét, ha hűségesen elfogadod Jézustól az élő vizet, benned is „örök életre szökellő vízforrás” (Jn 4,14) fakad.¹⁴

A Szentírás megértéséhez kell szövegkutatás, kell tudományos munka. De mindennél inkább kell a Szentlélek kegyelme. Csak az olyan ember fogja igazán megérteni a Szentírást, akinek szívét az a Lélek tölti be, amely a Szentírás

szerzőit írásra sugallta. Ezt a Lelket pedig Jézus leheli belénk. Ezért lett Origenész számára egy a szentírásstudomány és a lelkiélet, a tanulás és az imádás, a teológiai kutatás és a keresztény élet. Az egység forrása pedig Jézus, akit nagy vágyakozással szemlélünk. Origenész így beszél Lukács evangéliumáról szóló homíliájában:

„A zsinagógában minden szem rászzegeződött” (4,20). Boldog az a gyülekezet, amelyben mindenki Jézusra szegezi szemét. Bárcsak a ti gyülekezetetekben is minden szem, nem a testi, hanem a lelki szem, Jézusra szegeződne! Mert ha őt szemlélték, az ő fénye által és a ti nézések által fénybe fog borulni arcotok, és ti is mondhatjátok: „Uram, arcod fénye ránk ragyogott!” (Zsolt 4,7)¹⁵

Krisztus és mi

Origenész szenvedélyesen tanulmányozta a Szentírásban és teljes odaadással követte életében Jézus személyét. Benne látta az isteni jóság legcsodálatosabb megnyilvánulását. Így ír egyik művében:

Krisztus jósága nagyszerűbben, istenibben és az Atya tökéletesebb képmásaként ragyogott fel azáltal, hogy megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Nem ragyogott volna ilyen nagyszerűen ez a jóság, ha az Istennel való egyenlőséget olyan dolognak tartotta volna, amelyhez föltétlenül ragaszkodnia kell, és nem egyezett volna bele abba, hogy a világ üdvösségéért szolgálai alakot öltson.¹⁶

Origenész számára tehát jobban fejezi ki az Istent a kereszten kínhalt szenvedő Krisztus, mint az örök isteni fényben ragyogó Ige. Azért van ez így, mert az Isten lényege a jóság. Méltán mondja Henri de Lubac, a neves Origenész-tudós: „Ami Origenészt a platonizmustól megkülönbözteti, az az Evangélium, teljes egészében.”¹⁷

A közöttünk járó Jézus a mi nagy mesterünk; jóvoltából lassacskán fölemelkednek az Istenhez azok is, akiknek még túl gyenge a szemük ahhoz, hogy az isteni Igazság és Bölcsesség fényét szemléljék. Krisztus vezet, Krisztus bennünk él, bennünket éltet. Egy megkapó képben írja le ezt a folyamatot:

Minden ember, aki hisz Krisztusban, meghal és utána feltámad. Ennek példaképe az a vessző, amely száraz fa volt, de kivirágzott. Az első rügyek akkor fakadnak, amikor a hívő megvallja Krisztus hitét. Utána levelek borítják a vesszőt, amikor a hívő a Szentlélek működése által (a keresztségben) Isten kegyelmében részesül. Azután virágok nyílnak rajta, amikor haladni kezd, jó erkölcsökkel illatozik, és az irgalom és jóság illatát árasztja. Végül az igazság gyümölcsei érnek rajta, amikor már nemcsak saját maga él, hanem másokat is éltet. Így hajt gazdagon minden hívő Áron vesszején. Ez a vessző: Krisztus!¹⁸

A hitből fakadó, keresztségen alapuló krisztusi élet, amely Isten gyermekévé tesz, Isten legfontosabb parancsának megtartása által válik valósággá. Origenész ezt így magyarázza:

Figyeld meg, hogy Máté evangéliumában sok parancs foglaltatik, de csak egyhez fűzi Jézus e szavakat: „Így lesztek fiaí menyei Atyátoknak.” Ez a parancs pedig így szól: „Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok üldözőitekért.” Azért beszél így Jézus, mert az ellenségeit szerető és üldözőiért imádkozó ember hasonlít ahhoz az Istenhez és követi azt az Istent, aki „szereti minden teremtményét, semmit sem utál abból, amit alkotott, mindenkinek megbocsát, mert minden az övé, és a lelkeket szereti” (Bölcs 11,24-26).¹⁹

Minden lépésünk, amellyel a jóság és szeretet útját járjuk, kétségtelenül a mi szabadakaratumk tette, de egyben az Isten kegyelmének műve. „Abban az emberben, aki saját életéről lemondott és befogadta Krisztust, Krisztus él, mint Igazság, Bölcsesség, Szentség, Békénk és az Isten Ereje. Ez végzi minden tettét.”²⁰ Így születünk Krisztusban Isten gyermekeként. Origenész ezt így magyarázza:

Üdvözítőnk, Krisztus, Isten „dicsőségének kisugárzása” (Zsid 1,3). A kisugárzás nem olyasvalami, ami csak a múltban áradt volna a dicsőségből és most már nem árad belőle. Ellenkezőleg, amíg csak létezik a ragyogó fényforrás, addig állandóan születik belőle a dicsőség kisugárzása. Üdvözítőnk tehát állandóan születik az Atyától. Ugyanúgy téged is, ha az isteni fiúság lelkét bírod, állandóan szül Fiában az Isten. Minden jó tetednél, minden jó gondolatodnál újra szül. Ez az a születés, amelyben részesülsz. Így leszel Jézus Krisztusban örökké születő fia az Istennek.²¹

Ez a folyamat végül is elvezet az Istennel töltött örök életre. „Azok, akik az Istennél levő Ige segítségével az Istennél levő emberré lettek, csak eggyel foglalkoznak: megismerik az Istent. Így mindannyian, mindenben a Fiú alakját öltve magukra, ismeret által eggyé lesznek az Atyával. Akkor ismerik majd meg igazán az Atyát, amikor eggyé lesznek Vele, úgy, amint most egy a Fiú és az Atya.”²²

Origenész célba ér

Origenész egész életén keresztül, állandó imával, fáradhatatlan munkával, szigorú önfegyelmezővel, szüntelen tanulással, buzgó tanítással erre az Istennel való egységre törekedett, erre akarta segíteni azt a sok-sok embert, aki tanácsát kérte, tanítványának szegődött, beszédeit hallgatta, könyveit olvasta. Maga volt az egyenesség, mégis sok félreértésben és gáncsoskodásban volt része. Püspöke, Demetriosz nem bízott benne, és végül is szigorúan elítélte, amikor engedélye nélkül egy másik püspöktől pappá szenteltette magát. Barátai, a palesztinai püspökök is kezdenek gyanakodni rá merésznék vélt gondolatai miatt. Egy rosszakarója vádiratot köröztet ellene a pápánál és a püspököknél, amelyben eretnokségekkel vádolja. Volt tanítványa, Heraklasz, aki Demetriosz utódja lesz az alexandriai püspöki széken, eretneknek bélyegzi. 233-tól kezdve Origenésznek nincs már maradása Alexandriában: a palesztinai kisvárosba, Caesareába kell áttennie működési helyét. Nem egyszer kényszerül igazhitűségét bizonyító írásokat küldözgetni ide-oda. A nehézségek ellenére mindvégig fáradhatatlanul folytatta hittudományi munkásságát; öreg napjaiban még egy nyolc kötetes Apologetica (Contra Celsum) születik tollából. De lelkileg a sok zaklatásba mégis befáradt. Utolsó műveiben panaszkolja, milyen kevés püspökben talált igazi krisztusi lelkületet, és hangoztatja, hogy az ember bizalmát nem helyezheti emberbe, legyen az akár püspök is, hanem csak az Istenbe.

Már a hatvanas éveiben járt, amikor kitört Décius császár véres egyházüldözése (250). Őt is börtönbe vetik, és mivel ő buzditja állhatatosságra a többieket, a legsötétebb zárkába csukják, lábát kalodába téve kegyetlenül kínozzák. Nem volt már sok élet benne, amikor Décius császár halálával az üldö-

zés 251-ben megszűnt, és a börtön kapui kinyitlakt. Origenész atyja példájára mindig vértanú szeretett volna lenni (kis könyve: „Buzdítás a vértanúságra”, remekmű). Az emberek szemében mégsem lett az. Valamivel túlélte ugyanis a börtön borzalmait. Röviddel 251 után adta vissza lelkét Teremtőjének, akinek jóságát oly erősen hitte és oly rendületlenül hirdette.

Ha Origenész vértanúhalált halt volna, talán az utókor több jóindulattal szemlélte volna művét. De így, bár gondolatainak óriási hatása volt, őt magát egyre keményebb vádak érik. Szent Jeromos kígyót-békát kiált rá; a magát hit-tudósnak tartó Jusztiniánusz császár vezetésével üléselő konstantinápolyi zsinat pedig eretnekként elítéli. Az utókor főképp Szentháromság-tanának elégtelenségét veti szemére. Kétségtelen, hogy nála még nem találkozunk a későbbi niceai zsinat szabatos kifejezéseivel, és nagyon hangoztatja az Atyaisten „nagyságát” a Fiúval és a Szentlélekkel szemben. De már ő is „egylényegűnek” (homoúziusz) mondja a Fiút az Atyával²³; ez pedig épp a niceai dogma legfontosabb állítása. Nem méltányos eljárás elítélni egy nagy úttörőt azért, mert a későbbi teológia pontos fogalmait még nem találjuk nála. Origenész ugyan nem egyszer tévedett, de nem volt eretnek. Eretnek ugyanis csak az, aki makacsul szembeszegül az Egyház tanításával. Számára pedig „az apostoloktól utódaikra átszármazó és mind a mai napig az egyházakban fennmaradt egyházi igehirdetés” minden teológiai gondolkodás mércéje.²⁴ Origenész az Egyház fia volt, és az akart lenni. Csak ott vetett fel szerényen, de fáradhatatlanul új gondolatokat, ahol korának egyháza még nem foglalt véglegesen állást. Ezért e sorok írójának, mint e nagy lángelme és őszinte keresztény egyik csodálójának, nagy öröme szolgálta, amikor rábukkant az új római breviáriumban, a Krisztus Király ünnepére előírt olvasmány fölött e címre: „Ex Libello Origenis presbyteri De Oratione” (Origenész papnak Az imádságról c. könyvből). Sok százados elmarasztalás után az Egyház végre elégtételt adott hű fiának. És illő, hogy éppen Krisztus Király ünnepét ékesítsék szavai. Hiszen Origenész egész életében csak egyet akart: azt, hogy Krisztus, az isteni Bölcsesség, az Atya jóságának tökéletes képmása uralkodjék minden ember szívében, lelkében. Mert tudta, hogy így leszünk jó emberek. És ez minden, amit az Isten tőlünk kíván, mert az Isten jó.

JEGYZETEK

¹ De principiis, praef. 2 ² Commentarius in Ioannem, lib. 2, n. 13 ³ Comm. in Genesim, PG 12, 45 ⁴ Contra Celsum, lib. 7, n. 18-22 ⁵ Comm. in Ioan. lib. 5, n. 5-6 ⁶ Comm. in Ier. lib. 18, n. 1 ⁷ Homilia in Josue, hom. 9, n. 8 ⁸ Comm. in Ioan. lib. 32, n. 19 ⁹ Hom. in Lucam, hom. 32 ¹⁰ Comm. in Ep. ad Romanos, lib. 6, n. 11 ¹¹ Comm. in Matthaëum, lib. 16, n. 8 ¹² Hom. in Josue, hom. 17, n. 2 ¹³ Hom. in Genesim, hom. 13, n. 3-4 ¹⁴ Ibid. hom. 12, n. 5 ¹⁵ Hom. in Lucam, hom. 32 ¹⁶ Comm. in Ioan. lib. 1, n. 32 ¹⁷ H. de Lubac, Histoire et esprit, Paris 1950, p. 238 ¹⁸ Homiliae in librum Numerorum, hom. 9, n. 9 ¹⁹ Comm. in Ioan. lib. 20, n. 17 ²⁰ Comm. in Matth. lib. 12, n. 25 ²¹ Comm. in Ier. lib. 9, n. 4 ²² Comm. in Ioan. lib. 1, n. 16 ²³ Ad Hebraeos, PG 14, 1308 ²⁴ De principiis, praef. 2.

Jövő évi számaink témái: Isten-keresés — megtérés — Lélek szerinti élet — élet és örök élet.